

УДК 159.922

ЄВДОКИМОВА Н. О.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ЛАНОВЕНКО І. І.

Академія праці та соціальних відносин Федерації профспілок України (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ІНСТИТУЦІОНАЛІЗОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВознавців до майбутньої ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються питання професійної соціалізації у ВНЗ, яка передбачає створення системи психологічного супроводу юридичної освіти.

Ключові слова: професійна діяльність, учбово-професійна діяльність, професійна соціалізація, психологічні технології юридичної освіти.

Важливою складовою збереження та утвердження цивілізованості людства є соціалізація індивідів як процес і результат успадкування та відтворення соціального досвіду шляхом виховання та навчання, у ході якого формуються спрямованість та змістовні особливості суспільно-значущої поведінки особистості. У своєму житті людина засвоює та виконує широке віяло ролей, засвоєння яких передбачає не тільки отримання індивідуального досвіду, а й інтеріоризацію очікуваних спільноту алгоритмів соціальної дії відповідно обраного вектору самореалізації.

Структура людських стосунків у межах загальних норм організації соціальної взаємодії значною мірою обумовлена системою «необхідність – бажаність – можливість – заборона» у яких розгортається людська діяльність. Дуже важливим її елементом є професійна діяльність, у змісті якої відтворюються соціальна складова Я-концепції особистості, впливаючи на всі інші соціальні позиції, очікування та індивідуальні психологічні стани.

Професійна діяльність найбільш досконала, й у той же час найбільш формалізована (обмежена соціальним) форма праці.

Професійна діяльність, як соціологічна категорія, переважно розуміється через призму визначення історично сформованого виробничо-технологічного розподілу праці та її функціонального змісту.

У соціально-психологічному контексті професійна діяльність найчастіше розглядається у контексті співвідношення індивідуально-психологічних особливостей суб'єкта праці з технологією відтворення тої чи іншої соціально нормованої форми активності у різних сферах суспільного конструювання.

У суть психологічному – як онтологічний рівень людського буття, у якому відбувається формування професійного (на ґрунті оволодіння певними засобами пізнання) погляду на природу та системну організацію світу.

Вибір професійного спрямування визначається як «творчою самодіяльністю» в якій відтворюються життєві смисли особистості, так і складною системою поєднаних між собою чинників, які формують соціальну програму саморозвитку особи з відповідним виробленням адаптивних стратегій соціально-економічної діяльності в умовах конкретно-історичного часу та під впливом соціальної реклами.

Узагальнюючи практику останніх десятиріч, слід наголосити, що домінуючою мотивацією отримання професійної освіти виступає прагнення особи до набуття статусу членства в особливому, передусім успішному соціальному прошарку, де професійна ідентичність розглядається як запорука добробуту та влади.

Традиційно належність до апріорі успішної професійної страти асоціюється у суспільній свідомості з отриманням юридичного фаху, оскільки юридична діяльність, створюючи та відтворюючи нормативно-правову реальність соціального життя, безпосередньо пов'язана з усіма визначними процесами, які відбуваються у суспільстві.

Однак, як відомо, формування професіонала, зокрема професіонала-правознавця, процес складний, обумовлений віком та часом залучення у хід професійного розвитку, потребами особистості як суб'єкта професійної освіти та діяльності. Хибні, у тому числі нав'язані ринковою доцільністю, уявлення про професію, нерозуміння її соціального змісту, правових та моральних

обмежень, відповідальності за їх порушення, можуть вивести особу на девіантну траєкторію розвитку не тільки у професійному, а й особистому житті.

Важливу роль у недопущенні помилок та викривлень на шляху самовизначення професійної долі особи відіграє просвітництво та його інституціалізовані заклади. Їх головним завданням є, на рівні учнівства, підготовка до свідомого професійного самовизначення, попередження негативних наслідків інфантильного вибору професії. А на рівні вищої школи – забезпечення гармонійного поєднання професійного навчання та виховання.

Критики сучасної системи організації освіти наголошують на таких її вадах, як: жорстка регламентованість, відсутність індивідуального підходу, жорстка система оцінки знань тощо. Майбутнє ж залишається за особами здатними до критичного мислення, можуть орієнтуватися в умовах, що стрімко змінюються, коли завданням освіти є підвищення здатності індивіда долати труднощі, тобто здатності швидко та економно адаптуватися до умов, що безперервно змінюються [5, с. 435].

Проте будь-яка професійна діяльність, особливо юридична, є достатньо жорстко заданою системою цілей та обмежена процесуально визначеними програмами реалізації (перифразуючи М. Вебера, діяльність – це система цінностей та процедура). У той же час професійна юридична діяльність різнобарвна у своїх проявах та соціальних наслідках. У такому разі постає актуальне питання гармонізації юридичної освіти у напрямку, з одного боку, надання можливості отримання досвіду самовизначення у професійній діяльності, включеній у систему різнобарвних суспільних відносин, професійного позиціонування, а з іншого – засвоєння технології правозахисної та правозастосовної діяльності, що, у свою чергу, передбачає опанування знаннями з управління та конфліктології, соціальних та біопсихічних механізмів поведінки людини, розуміння яких важливе для ефективної професійної діяльності.

Вирішення цього питання неможливе без визначення стрижня забезпечення цілісності взаємодіючих на ґрунті співробітництва між собою та оточуючим середовищем учасників педагогічного процесу, спрямованих на формування та розвиток особистості майбутнього юриста [6, с. 58]. Таким стрижнем, на нашу думку, має бути психологічний супровід організації юридичної освіти, окремі аспекти реалізації якого й висвітлені у статті.

Основною метою психологічного супроводу інституціалізованої підготовки правознавців (саме інституціалізовані заклади освітньої системи (у нашому випадку вищі навчальні заклади України) як ланки становлення професіонала відповідають за якісну підготовку до професійної діяльності, у тому числі створення сприятливих умов входження у професію) є підвищення ефективності навчально-виховного процесу, розвиток і формування зрілої професійно-орієнтованої особистості студента засобами практичної психології і соціальної педагогіки [3, с. 332].

Інституціалізований процес трудової соціалізації майбутнього фахівця у вищій школі включає у себе:

- отримання уявлень про соціальні завдання професійної групи – належати до якої прагне студент, що отримав фахову освіту;
- інтеріоризацію морально-етичних норм професійної діяльності;
- засвоєння алгоритму виконання професійних функцій;
- набуття первинного колективного та індивідуального досвіду виконання професійно орієнтованих вправ у межах постановки проблемних учбових завдань теоретичного та практичного характеру;
- оволодіння професійними знаннями та навичками, необхідними для подальшої адаптації у виробничому середовищі за межами ВНЗ.

Психологічний супровід соціалізації правника у період навчання передбачає індивідуальний, груповий та загальний рівні, які взаємопов'язані, проте відрізняються передусім за технологією та специфікою завдань.

На загальному рівні йдеться про моніторинг та психологічне забезпечення психологічного здоров'я учасників педагогічного процесу, а також сприяння організації навчання у формі творчого діалогу як головного компоненту формування інтелектуальної системи «викладач-студент».

Будь-яка система, що розвивається, – внутрішньо суперечлива. Відповідно інтелектуальний взаємозв'язок між викладачем та студентом теж має суперечливий характер. Тому традиційні та інноваційні форми організації навчання повинні бути спрямовані на активізацію пошуку у вирішенні проблемних питань, розвитку внутрішнього діалогу студента та формування здатності до самостійного вибору на основі усвідомлення можливих суперечливих рішень як необхідної умови розвитку творчого мислення.

Крім того, завданням загального рівня є також надання обґрунтованих рекомендацій щодо включення у навчальні плани дисциплін, які б сприяли підвищенню психологічної культури студентства відповідно до актуальних запитів суспільної практики та завданням підвищення професійної компетентності.

На груповому рівні – це впровадження розвиваючих та корекційних тренінгів, методу психодрами, а також психологічних семінарів, круглих столів та дискусійних клубів, спрямованих на формування професійно важливих психологічних вмінь та навичок професійної діяльності, профілактику девіантної поведінки.

Як інтеграцію традиційних та інноваційних освітніх форм і технологій чимало науковців (Ю.М. Швалб, Л.І. Мороз, В.О. Лефтеров, А.В. Кунцевська та ін.) розглядають впровадження у традиційну освіту такої форми, як навчальний тренінг. Навчальний тренінг покликаний активізувати учбово-професійну діяльність студентів, включити їх у процес здобуття особистісних знань та формувати вміння самостійно поповнювати свій запас знань протягом життя.

Зокрема, Ю.М. Швалб на основі ґрунтовного аналізу розвитку і становлення професійної освіти робить висновок про те, що тренінгові технології повинні стати одним із провідних засобів професійного навчання, завдяки спрямованості на формування особистісної та професійної компетенції [7].

Л.І. Мороз розглядає навчальний тренінг, як цілісну систему вправ, котрі «забезпечують досягнення передбачуваних необхідних змін особистості та поведінки учасників тренінгу» [2, с. 4], наголошує, що «цінність тренінгових занять полягає насамперед у можливості подолання обмеження, які властиві традиційним методам навчання професійної діяльності. До таких обмежень зокрема відноситься відмінність між предметом навчальної діяльності, що являє собою абстракції різного ступеню узагальнення, і реальним предметом професійної діяльності [2, с. 64].

Форма навчального тренінгу дозволяє організувати особливий специфічний освітній простір, у якому студенти (підкреслимо: група студентів) усвідомлюють власну некомпетентність щодо вирішення ситуації чи певного класу задач, визначаються з власними обмеженнями у наявних знаннях чи компетенціях. Емоційне переживання власних обмежень спонукає студентів до колективного пошуку ефективних способів дій. Саме шляхом проб і помилок відбувається пошук альтернативних варіантів вирішення

ситуації. Ефективні варіанти, котрі дають бажані результати, усвідомлюються шляхом ретроспективної рефлексії та алгоритмізуються. Це дозволяє студентам у подальших аналогічних навчальних ситуаціях швидко адаптуватись та вирішити поставлені завдання. Проекція навчальної ситуації та власних дій у певну реальність допомагає студенту усвідомити власну компетентність, а при повторях певних способів дій в інших ситуаціях – набутти неусвідомленої компетентності, що дозволяє у подальшій професійній діяльності швидко адаптуватись до ситуації (проблемної чи взагалі невизначеної) та вирішити поставлені завдання завдяки сформованому репертуару способів дій.

Процес колективної мислєдіяльності у навчальному тренінгу дозволяє включити у навчальну діяльність всіх (без винятку) студентів, спрямувати їхні зусилля у конструктивне русло, що, безумовно, детермінує їх подальший розвиток, їхню якісну зміну, підвищення мотивації до навчання й пізнання нового.

Навчальний тренінг, створюючи ігрову реальність, знімає бар'єри на шляху креативності мислення, страх помилки (адже ситуація несправжня) і дозволяє вирішувати цілком реальні проблеми, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Ігрова реальність дозволяє апробувати певні способи дій неодноразово, відкидаючи хибні й відбираючи конструктивні. Знайдені способи дій закріплюються у пам'яті на тривалий час, оскільки знання, отримані у діяльності, запам'ятовуються на 90%.

Абстрагування від конкретної ситуації та виведення законів, закономірностей дозволяють студентам класифікувати навчальні завдання за класами, відбираючи ті способи дій, що дозволяють вирішувати задачі певних класів, вільно оперувати отриманими знаннями, формулювати власні учбові задачі, стаючи дійсними суб'єктами власної учбово-професійної діяльності.

Використання навчального тренінгу як форми роботи, активізує студентів як суб'єктів учбово-професійної діяльності, стимулює їхню креативність, розвиває дивергентне мислення, що у подальшому сприяє створенню власної концепції й побудові траєкторії освіти впродовж життя. Переконані, що саме навчальний тренінг є тією технологією, котра дозволяє реалізувати у навчальному процесі вищої школи суб'єкт-суб'єктну взаємодію, організувати процес отримання студентами особистісних знань та компетенцій, формувати майбутніх фахівців на сучасному рівні вимог ринку праці.

В цілому ж концептуальні засади використання групових тренінгових технологій в учбово-професійній діяльності можна представити наступним чином:

- гармонійне поєднання тренінгових технологій з іншими, у тому числі традиційними технологіями навчання;
- практична спрямованість і доцільність тренінгових програм;
- творчий підхід до їхньої реалізації;
- розгортання у тренінгу психологічної структури учбово-професійної діяльності;
- розвиток вищих психічних та психологічних функцій суб'єкта учбово-професійної діяльності;
- становлення професійної компетентності майбутнього фахівця;
- запуск рефлексивних процесів особистості, спрямованих на її самозміну та саморозвиток.

На індивідуальному рівні психологічний супровід професійної соціалізації полягає у діагностиці та корекції відхилень в особистісному розвитку та психологічному стані, наданні допомоги у кризові періоди особистого життя шляхом психологічного консультування та психотерапевтичного впливу, а також психологічної підтримки у ході отримання індивідуального професійного (практичного) досвіду.

Набуття первинного колективного (групового) та індивідуального професійного досвіду, як елемент професійної соціалізації у ході отримання інституціональної освіти, будучи важливим завданням підготовки фахового юриста вимагає спеціальної психолого-педагогічної організації навчального процесу, який би задовольняв професійні інтереси особи, формував мотивацію на досягнення успіху у майбутній професійній діяльності та розвивав компетентну особистість професіонала. Такий підхід до учбово-професійної діяльності потребує створення нових освітніх інституцій, технологій, методик, інформації, знань, метою яких є формування компетентності, соціальної мобільності, готовності до інновацій, оскільки тільки через освіту можливо сформувати особистість творчого професіонала.

Саме «через освіту й освітній простір людина набуває можливості віднайти і зберегти себе у своїй самості, а з іншого боку – проектувати свою життєдіяльність і будувати її за цим проектом...» [4, с. 35].

Розробка сучасної концепції вищої освіти, метою якої є формування компетентності майбутнього фахівця, його динамізму, здатності до зміни і розвитку, вирішення і постановки нових завдань, набуття ним професійного досвіду, роз-

глядається нами як один з ключових аспектів психології професійної освіти.

В основу такої концепції, на наш погляд, можуть бути покладені принципи психологічної технології розвивальної освіти, розробленої науковою школою Л.С. Виготського (В.В. Давидов, А.К. Дусавицький, Д.Б. Ельконін, В.В. Рєпкін та ін.):

- 1) принцип розвитку – управління темпами і змістом психічного розвитку суб'єктів навчання;
- 2) принцип генетичної логіки – набуття, збереження і застосування знань у формі теоретичних понять;
- 3) принцип предметності – алгоритмізація дій з предметами для вичленення змісту поняття і зображення його у вигляді знакових моделей (матеріальних, графічних, буквено-семантичних);
- 4) принцип учбового цілепокладання – самостійне визначення системи учбових цілей і способів їхнього досягнення (планування своєї учбово-професійної діяльності);
- 5) принцип зрушення мотивів на ціль – виникнення нових мотивів у результаті групової роботи;
- 6) принцип спільно-розподіленої діяльності – перетворення початкової практичної задачі в учбово-практичну, учбово-дослідницьку й учбово-теоретичну у процесі групової (колективної) діяльності;
- 7) принцип інтеріоризації – перехід від колективної діяльності до індивідуальної;
- 8) принцип єдності рівня засвоєння знань, типу мислення і характеру учбових дій, як принцип психологічної діагностики якості знань [1].

Метою розвивальної освіти є формування ставлення людини до себе як до суб'єкта власних знань, умінь, навичок, досвіду, що породжує її ініціативність і самостійність у їх засвоєнні і набутті.

Реалізація наведених вище принципів розвивальної освіти створює необхідне підґрунтя для успішної професійної соціалізації особи та її входження як професіонала-правознавця в інші сфери соціального буття.

Оволодінню професійними знаннями та навичками, необхідними для подальшої адаптації у виробничому середовищі за межами ВНЗ, також сприяє впровадження в освітній простір юриста організаційно-діяльнісних ігор, у межах яких розгортається процес колективного мислення з метою самостійного знаходження способів вирішення професійних задач, які можуть бути реалізовані у соціальній практиці. У процесі організаційно-діяльнісної гри студенти включаються у проектування оптимального професійного процесу

тору для вирішення завдань правотворчої, правозахисної та правозастосовної діяльності; залучаються до проектування вирішення проблем з того чи іншого виду юридичної діяльності; включаються у співробітництво з «зовнішніми» соціально-економічними інституціями міського, регіонального та державного рівнів задля вирішення складних міжпрофесійних та міжкультурних проблем. Включення студентів у процес соціального проектування в ході організаційно-діяльнісної гри дозволяє їм накопичувати професійний досвід та створює інноваційний ресурс розвитку за рахунок отримання досвіду колективної мислєдіяльності та рефлексії.

Загалом слід відмітити, що професійно-особистісний розвиток (професіогенез) людини явище перманентне й обмежене лише внутрішніми настановами особистості щодо реалізації професійних домагань.

Входження у професію та активне засвоєння її норм, принципів, виробничого порядку обумовлене не тільки і не стільки «полем можливостей», скільки особистісним прагненням до рівня «прийнятної» соціалізації та бажаного самовдосконалення у трудовій діяльності. Професія – неопераціональна характеристика трудової активності людини. Насамперед, це – певний соціально-психологічний простір, в якому особа реалізує свої внутрішні потенції та самовдосконалюється.

Значною мірою професіогенез особистості обумовлює інституалізований освітній простір, у якому відбувається первинна професійна адаптація. Психологічний супровід цього процесу є вкрай важливим, оскільки саме у період отримання професійної освіти формується соціальний статус людини.

В статье рассматриваются вопросы профессиональной социализации в вузе, которая предусматривает создание системы психологического сопровождения юридического образования.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, учебно-профессиональная деятельность, профессиональная социализация, психологические технологии юридического образования.

Особливо це стосується суспільно орієнтованих професій, зокрема правознавців, психологічна підготовка та освіченість яких є запорукою ефективної професійної діяльності (розвиток аналітичного та логічного мислення, комунікативних здібностей, здатності до пізнання явищ суспільної дійсності) та втілення принципів «розумій» та «не нашкодь» на практиці. Однак останнє потребує спеціального дослідження результати якого будуть висвітлені у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Євдокімова Н.О. Розвивальна освіта як технологія навчання у ВНЗ / Н.О. Євдокімова // Вісник Харківського національного університету. — №842. — (Серія «Психологія») : збірник наукових праць. — Вип. 41. — Харків: Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, 2009. — С. 100—106.
2. Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС) : монографія / Л.І. Мороз. — Івано-Франківськ: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2007. — 312 с.
3. Панок В.Г. Практична психологія. Теоретико-психологічні засади розвитку. Монографія. — Чернівці: Технодрук, 2010. — 486 с.
4. Ткач Т.В. Дискурсивно-психологічний аналіз моделей освітнього простору / Т.В. Ткач // Інституціональна парадигма цивілізаційного розвитку: монографія: у 4 кн. / за ред. А. Ткача. — Запоріжжя: КПУ, 2008. — Кн. 3: Інституціональна трансформація соціального простору. — С. 23—64.
5. Тоффлер Э Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. — 557с.
6. Третьяков П.И. Адаптивное управление педагогическими системами. — М.: Академия, 2003 — 368 с.
7. Швалб Ю.М. Задачный подход к построению учебного тренинга в вузе / Ю.М.Швалб // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку» (27—28 травня 2005 р., м. Донецьк). — Ч.2. — Донецьк: ДЮІ МВС при ДОНУ, 2005. — С. 15—24.

The questions of professional socialization in high school, which provides for a system of psychological support for legal education.

Keywords: professional work, teaching and professional activities, professional socialization, psychological technology of legal education.